

ДО ПИТАННЯ УКЛАДЕННЯ, ЗМІНИ ТА ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

THE QUESTION OF ENTERING INTO, AMENDING AND TERMINATION OF THE MARRIAGE CONTRACT

Майкут Х.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Стаття присвячена деяким аспектам правового регулювання шлюбного договору як регулятора майнових відносин подружжя. Досліджено питання укладення шлюбного договору через представника. Визначено особливості дії шлюбного договору, порядок зміни його умов та припинення.

Ключові слова: шлюбний договір, подружжя, наречені, представник, відмова від шлюбного договору, розірвання шлюбного договору.

Статья посвящена некоторым аспектам правового регулирования брачного договора как регулятора имущественных отношений супругов. Исследован вопрос заключения брачного договора через представителя. Определены особенности действия брачного договора, порядок изменения его условий и прекращения.

Ключевые слова: брачный договор, супруги, помолвленные, представитель, отказ от брачного договора, расторжение брачного договора.

This contribution covers a number of aspects of legal regulation of the marriage contract as an instrument regulating property relations between spouses. It further explores the issue of entering into the marriage contract through a representative and identifies specific features of operation of the marriage contract and the procedures for the amendment of its provisions and termination of the marriage contract.

Key words: marriage contract, spouses, intending spouses, representative, waiver of marriage contract, termination of marriage contract.

Постановка проблеми. Сім'я – це головна складова будь-якого суспільства, тому правове регулювання майнових відносин у сім'ї має дуже важливе значення. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку українського суспільства, зокрема на шляху України до європейської інтеграції, саме шлюбний договір є тим правовим інститутом, який шляхом розширення диспозитивних можливостей дозволяє відійти від встановленого законом режиму майна подружжя, сприяє впорядкуванню майнових відносин суб'єктів сімейно-правових відносин.

Вперше подружжя отримало можливість зміни законного режиму свого майна шляхом укладення договору з набранням чинності Закону України від 23 червня 1992 року «Про внесення змін і доповнень до Кодексу законів про шлюб і сім'ю Української РСР», згідно з яким Кодекс було доповнено ст. 27-1 («Право подружжя на укладення шлюбного контракту»). Оновлена концепція шлюбного контракту покладена в основу чинного Сімейного кодексу України (далі – СК України), де передбачається низка статей, які спрямовані на визначення істотних чинників, пов'язаних з укладенням, зміною, розірванням, визнанням недійсності зазначеного правочину, однак він уже іменується не шлюбним контрактом, а шлюбним договором.

Попри достатньо ґрунтовне регулювання шлюбного договору в сімейному законодавстві, деякі питання, які пов'язані з визначенням місця шлюбного договору в системі договірних зобов'язань, укладенням шлюбного договору, його розірванням тощо, зважаючи на їх дискусійність, були і залишаються предметом наукових досліджень.

Стан дослідження. Окремі аспекти укладання шлюбного договору, зміни його умов та розірвання висвітлюються в наукових працях, присвячених дослідженню сімейно-правового інституту шлюбного договору, таких вчених-правників, як А.Б. Гриняк, І.В. Жилінкової, З.В. Ромовської, О.О. Ульяненко, Р.Б. Хобор та інших.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1, 2 ст. 93 СК України [1] шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, а також можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Укладаючи шлюбний договір, чоловік та дружина обговорюють ці права та обов'язки як на період дії шлюбу, так і

після його розірвання. Таким чином, у загальному вигляді шлюбний договір можна визначити як домовленість осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу (або подружжя), спрямовану на встановлення, зміну або припинення їх майнових прав та обов'язків, а також їх майнових прав та обов'язків як батьків як під час шлюбу, так і у разі його розірвання.

Суб'єктний склад є однією з основних підстав виділення шлюбного договору в окремий вид договорів. Відповідно до ч. 1 ст. 92 СК України [1] право на укладення зазначеного договору мають такі особи:

- 1) які подали заяву про реєстрацію шлюбу (наречені);
- 2) які перебувають у шлюбі (подружжя).

Враховуючи те, що шлюбний договір є особливим забором правового регулювання майнових відносин саме між подружжям, сторонами такого договору не можуть бути особи, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах.

Що стосується першої категорії осіб, які мають право на укладення шлюбного договору, то необхідно звернути насамперед увагу на те, що такі особи мають обов'язково досягнути шлюбного віку (18 років). Положенням ч. 2 ст. 92 СК України [1] передбачено реалізацію права на укладення шлюбного договору і неповнолітньою особою, однак лише за умови наявності письмової згоди її батьків або піклувальника, засвідченої нотаріусом.

Що стосується осіб, які зареєстрували шлюб, будучи неповнолітніми, то вони набувають повної цивільної дієздатності з моменту укладення шлюбу, а тому мають право укладати шлюбний договір самостійно.

Згідно з положеннями ст. 35 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2] повна цивільна дієздатність може бути надана:

- 1) особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором;
- 2) неповнолітній особі, яка записана батьком або матір'ю дитини;
- 3) особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю.

Однак набуття неповнолітньою особою повної цивільної дієздатності у таких випадках ще не дає можливості для укладення шлюбу, оскільки це ніяк не впливає на шлюб-

ний вік. А тому емансипована неповнолітня особа матиме можливість укласти шлюбний договір лише після подання заяви про реєстрацію шлюбу на підставі рішення суду, яким буде надано право на шлюб, і за наявності письмової нотаріально засвідченої згоди її батьків або піклувальника.

Шлюбний договір укладається в письмовій формі і нотаріально посвідчується (ст. 94 СК України) [1]. Такі вимоги до форми шлюбного договору зумовлені тим, що укладаючи шлюбний договір, сторони мають право змінити правовий режим майна подружжя, а це в подальшому може істотно вплинути на реалізацію подружжям своїх прав як власників відповідного майна.

Порядок нотаріального посвідчення шлюбного договору регламентується положеннями п. 2 Глави 5 Розділу II наказу Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України», згідно з якими шлюбний договір укладається в письмовій формі в трьох оригінальних примірниках і нотаріально посвідчується. У разі недодержання сторонами вимоги закону про нотаріальне посвідчення договору такий договір є нікчемним [3]. Проте варто зазначити, що у разі недотримання вимоги щодо нотаріального посвідчення шлюбного договору законодавець допускає санацію такого договору. Цей висновок випливає з положення ч. 2 ст. 220 ЦК України: якщо сторони домовилися щодо всіх істотних умов договору, що підтверджується письмовими доказами, і відбулося повне або часткове виконання договору, але одна сторона ухилилася від його нотаріального посвідчення, суд може такий договір визнати дійсним [2]. Такі випадки є непоодинокими в судовій практиці. Прикладом цьому може слугувати рішення Жовтневого районного суду м. Харкова в цивільній справі № 2-2371/11 за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання шлюбного договору дійсним. У позовній заяві позивачем зазначалося, що 25.09.1998 року між ним та ОСОБА_2 (до шлюбу ОСОБА_2) Харківським міським відділом реєстрації актів громадянського стану було зареєстровано шлюб за актовим записом № 1555 та видано свідоцтво про одруження НОМЕР_1. За час проживання вони переконалися у необхідності укладення шлюбного договору, яким було б встановлено правовий режим власності як подружжя в цілому, так і режим приватної власності майна, що перебуває у власності кожного із подружжя. 02.01.2006 року вони уклали шлюбний договір, особисто підписали його, чим досягли згоди щодо усіх істотних умов цього договору, домовилися про подальший режим майна, що буде придбано кожним із подружжя. Однак не виконали вимоги ст. 94 СК України щодо нотаріального його посвідчення у зв'язку з тим, що день укладення шлюбного договору між ними був офіційним державним вихідним днем. Вихідні дні продовжувались до 10.01.2006 року, тому нотаріуса, який би посвідчив вказаний договір, вони не знайшли, потім це питання було відкладено. Але з 2006 року вони фактично виконували умови укладеного між ними договору, тобто реєстрували придбане майно на того з подружжя, чиєю особистою власністю воно було. На умовах ч.1 вказаного договору 20.03.2007 року позивач придбав домоволодіння за адресою АДРЕСА_1 та зареєстрував його на себе. Також 12.01.2009 року він придбав житловий будинок за адресою АДРЕСА_2, який також зареєстрований на себе. Відповідачка ОСОБА_2 17.04.2009 року придбала автомобіль «Lexus GX470», який був зареєстрований на неї. Протягом 2006–2009 років нотаріально посвідчити вказаний договір не було змоги через постійні виїзди відповідачки в інші регіони країни, тим самим вона ухилилася від нотаріального посвідчення вказаного шлюбного договору. Але потім виникла необхідність підтвердити дійсність укладеного між ними 02.01.2006 року шлюбного договору, у зв'язку з чим позивач був вимушений звернутися до суду з даним позовом. Суд, дослідивши матеріали цивільної

справи, прийшов до висновку про обґрунтованість позовних вимог та їх задовольнив [4].

Варто зазначити, що у такому випадку нотаріальне посвідчення шлюбного договору не вимагається.

Момент укладення шлюбного договору і початок його дії можуть не збігатися. Так, ст. 95 СК України імперативно передбачає, що шлюбний договір, який укладено до реєстрації шлюбу, набуває чинності лише у день реєстрації шлюбу. У разі відмови від реєстрації шлюбу або, якщо з ініціативи однієї із сторін шлюб не зареєстровано, укладений раніше шлюбний договір не стає недійсним і не підлягає автоматичному анулюванню, тобто скасуванню, а з факту його укладення для подружжя не виникає жодних правових наслідків. Тобто такий шлюбний договір вважатиметься неукладеним. У такому разі вчиняти будь-які дії щодо його розірвання не потрібно [5, с. 147].

Якщо ж шлюбний договір укладено подружжям, він набуває чинності у день його нотаріального посвідчення. Проте в науковій літературі зазначається, що така імперативність є невиправданою в деяких випадках. По-перше, за бажанням сторін шлюбний договір, укладений до реєстрації шлюбу, може поширюватися на відносини, які виникнуть не з моменту реєстрації шлюбу, а пізніше. По-друге, немає перешкод для того, щоб шлюбний договір, укладений в період шлюбу, за бажанням сторін поширював свою дію на відносини, що виникли раніше – з моменту реєстрації шлюбу. Такий договір не буде суперечити закону [6, с. 123].

Дискусійним у юридичній літературі залишається питання, що стосується можливості укладення шлюбного договору через представника. З цього приводу в науці сформовано кілька підходів. І.В. Жилінкова, визначаючи шлюбний договір як особистий або навіть інтимний договір, що укладається між особами, які пов'язані особливими особисто-довірчими відносинами, виключає можливість його укладення як за участю законного представника, так і за довіреністю [6, с. 55]. З огляду на особистий характер шлюбного договору недоцільним та неприпустимим вважають укладення шлюбного договору через представника й інші науковці [7, с. 62; 8, с. 186].

На думку О.О. Ульяненко, якщо закон дозволяє подання заяви про реєстрацію шлюбу через представника, то подібне є можливим і в разі укладення шлюбного договору [9, с. 85].

У своєму дисертаційному дослідженні Р.Б. Хобор доходить висновку, що особисто укладати шлюбний договір можуть наречені або подружжя, а через представника шлюбний договір можуть укласти особи, які не є повністю дієздатними, а також неповнолітні особи. Останні можуть залучати як законного, так і договірного представника. Особи, цивільну дієздатність яких обмежено, можуть укладати шлюбний договір тільки особисто за наявності згоди піклувальника. Особи, які визнані судом недієздатними, ні особисто, ні через представника не можуть укладати шлюбний договір [5, с. 131].

М. Антокольська припускає можливість укладення шлюбного договору опікуном недієздатного чоловіка (дружини), недієздатність якого була встановлена під час перебування у шлюбі [10, с. 67].

З огляду на зазначене вважаємо за можливе приєднатися до думки тих науковців, які пропонують перейняти досвід деяких європейських країн, де укладення шлюбного договору через представника є звичним явищем і має вирішальне значення у тому разі, якщо, наприклад, одна із сторін зазначеного правочину через певні обставини (тривалі відраження, перебування в іншій місцевості з інших причин тощо) не має змоги особисто бути присутньою під час його укладення [11, с. 149–150; 12, с. 96].

Характерною рисою шлюбного договору є значна тривалість його дії, що може викликати необхідність зміни його умов. Положення ч. 1 ст. 100 СК України [1] забо-

роняє односторонню зміну умов шлюбного договору. Значений договір може бути змінено за згодою подружжя шляхом укладання відповідного договору, який підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню (п. 2.6 Глави 5 Розділу II наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України») [3].

Ч. 3 ст. 100 СК України допускає можливість на вимогу одного з подружжя внесення змін до шлюбного договору на підставі рішення суду, якщо цього вимагають його інтереси, інтереси дітей, а також непрацездатних повнолітніх дочок, сина, що мають істотне значення. Варто зазначити, що поняття «істотне значення» є оцінювальним, однак слід враховувати, що обставини мають змінитися настільки, що, якби сторони могли передбачити це під час укладення договору, то він міг би бути взагалі не укладений або укладений на інших умовах [13, с. 273–274].

Дію шлюбного договору може бути припинено внаслідок його розірвання. Розірвання шлюбного договору можливе за рішенням суду на вимогу одного з подружжя з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання (ст. 102 СК України) [1]. Неможливість виконання може бути зумовлена як об'єктивними факторами (знищення майна, яке давало доходи; смерть одного або двох з подружжя тощо), так і суб'єктивними (наприклад, каліцтво, важка хвороба, що унеможливує вчинення одним із подружжя певних дій на виконання шлюбного договору).

Оскільки шлюбний договір є комплексним інститутом, який охоплює собою як норми сімейного, так і цивільного прав, то, враховуючи положення ч. 3 ст. 652 ЦК України, на вимогу однієї зі сторін за рішенням суду можуть бути визначені наслідки розірвання шлюбного договору з огляду на необхідність справедливого розподілу між сторонами витрат, понесених ними у зв'язку з виконанням зазначеного договору. Правовими наслідками розірвання договору є припинення будь-яких зобов'язань з моменту набрання рішенням про розірвання договору законної сили (ч. 3 ст. 653 ЦК України) [2].

Відповідно до ст. 651 ЦК України розірвання договору можливе не лише за рішенням суду на вимогу однієї зі сторін, але і за згодою сторін. Сімейним законодавством з метою врегулювання відносин щодо припинення шлюбного договору за взаємною згодою сторін використовується термін «відмова від шлюбного договору». Право подружжя на відмову від шлюбного договору передбачено нормою ст. 101 СК України [1].

Однак з огляду на положення ст. 101 і ст. 102 СК України можна стверджувати, що відмова від шлюбного договору та розірвання шлюбного договору є різними правовими категоріями хоча б тому, що відмова від шлюбного договору здійснюється відповідно до ст. 101 СК України за бажанням сторін, водночас для його розірвання є необхідним відповідне рішення суду (ст. 102 СК України) [1].

У юридичній літературі з цього приводу зазначається, що поняття «розірвання договору» в теорії права є загальним і застосовується до випадків як добровільного, так і судового розірвання договору [14, с. 335], а тому у разі взаємоузгодженої відмови від договору відбувається розірвання договору, з огляду на це взаємна відмова має оформлюватися правочином про розірвання договору, а не про відмову від нього [15, с. 364]. Зважаючи на це, можна стверджувати, що заміна поняття «розірвання договору за згодою сторін» на поняття «відмова від договору» є зайвою, вона лише додала плутанини в цьому питанні.

Відповідно до ч. 2 ст. 101 СК України [1] права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, у разі відмови подружжя від нього за їхнім вибором припиняються з моменту укладення шлюбного договору або в день подання нотаріусу заяви про відмову від нього. Однак подання такої заяви суперечить загальній концепції укладення, зміни і припинення договору. Крім того, ЦК України у ч. 3 ст. 214 [2] визначив, що відмова від правочину вчиняється у такій самій формі, в якій було вчинено правочин. А тому реалізувати своє право на відмову від шлюбного договору подружжя мало б шляхом укладення нотаріально посвідченого договору про припинення шлюбного договору. Зважаючи на наведене, робимо висновок, що в сімейно-правовій доктрині неодноразово висловлювалися пропозиції щодо необхідності вилучення ст. 101 СК України і поширення на шлюбний договір всіх цивільно-правових підстав укладення, зміни і розірвання договору [8, с. 204].

Висновки. Шлюбний договір, будучи особливим способом врегулювання майнових відносин між подружжям, а також їх майнових прав та обов'язків як батьків, має певну специфіку, а також характеризується низкою невирішених проблем. Це потребує подальшого наукового дослідження і внесення до сімейного законодавства необхідних змін з метою ефективної реалізації учасниками сімейних правовідносин своїх прав шляхом укладення шлюбного договору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III (в редакції від 06.02.2018 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (в редакції від 07.03.2018 р.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page6>.
- Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5 (в редакції від 08.12.2017 р.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.
- Рішення Жовтневого районного суду м. Харкова в цивільній справі № 2-2371/11. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17022595>.
- Хобор Р.Б. Шлюбний договір як регулятор майнових відносин подружжя: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2017. 227 с.
- Жилинкова І.В. Брачний контракт. Харьков, 1995. 176 с.
- Гриняк А. Окремі аспекти укладення шлюбного договору за цивільним та сімейним законодавством України. Історико-правовий часопис. 2014. № 2 (4). С. 59–63.
- Дякович М.М. Сімейне право України: навч. посіб. 2-ге вид. випр. та доп. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 552 с.
- Ульяненко О.О. Шлюбний договір в сімейному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2003. 185 с.
- Антокольская М.В. Лекции по семейному праву: учеб. пособие. М.: Юрист, 1995. 144 с.
- Белов Д.М., Палешник Л.І. Деякі проблеми укладення шлюбного договору. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2015. Випуск 33. Т.1. С. 148–151.
- Дорошенко Л.М., Бистра А.О. Деякі аспекти укладення шлюбного договору. Форум права. 2013. №4. С. 93–97.
- Боднар Т.В., Гопанчук В.С., Дзера О.В. Сімейне право України: підручник / за заг. ред. Т.В. Боднар, О.В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2016. 520 с.
- Сімейний кодекс України: наук.-практ. ком. / за ред. І.В. Жилинкової. Х.: Ксилон, 2008. 855 с.
- Цивільний кодекс України: наук.-практ. ком. / за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2006. 832 с.